

Богиња НИКОЛИЋ ВУКАЈЛОВИЋ*

СРЕТЕЊСКИ УСТАВ КАО ПРАВНИ ТРАНСПЛАНТ

Борба за аутономију и коначно ослобођење српске државе била је условљена доношењем устава, који је неминовно настао као плод како унутрашњих тако и спољашњих друштвено-политичких чинилаца и историјских околности. Тако је устав постао симбол суверене и модерне српске државе и значајан предуслов за коначно национално осамостаљење. Он је био важан инструмент за успостављање српске државе и њених институција, уз ограничавање врховне власти. Иако је српски уставни развијак текао као рецепција страних политичких услова и био подложен утицајима споља, творци српских устава нису следили пресађивали творевине туђих правних система, већ су их најљубљивије прилагођавали политичким приликама, друштвеној свесни и целокупном садашњем развоју српске државе. Аутор покушава да, анализирајући садашње политичке прилике, идеје и принципе, уставници како се и под којим условима формирали програмска одређења творца Српског устава, укључујући и разматрање утицаја који је оставила осећа француској дипломатије Боа-ле-Контиа. Даље, аутор истражује и разлоге суспендовања првог српског устава након свега шест недеља важења. На крају, овај рад има за циљ и да утврди које су биле последице доношења првог српског устава, и како су оне утицале на формирање српске националне свесни и даљи уставни развој који ће уследити.

Кључне речи: Историја српске уставности. – Правни трансплант. – Димитрије Давидовић. – Српски устав.

1. УВОД

Уставни акти донети 1808. и 1811. године су несумњиво поставили темељ уређења српске државе. Неки аутори, попут Стојана Новаковића, иду корак даље и сматрају ове акте првим српским уставима.

* Студент прве године основних студија Правног факултета Универзитета у Београду, boginjanikolicvukajlovic@gmail.com. Рад је изложен на међународној студентској конференцији Iustoria 2024.

ма, првенствено јер је њима било уређивано питање вршења највише власти, што у начелу представља уставну материју.¹ Ратко Марковић ће за ове уставне акте рећи да су „били само одломци једног у то време важећег, делом писаног, делом неписаног устава”.² Иако су уследиле тешке године српске историје, борба за независност није престала, већ је добила и нови замах. Зато не би било погрешно рећи да је политичка историја Србије тог доба била заправо уставна историја.³

Упркос чињеници да се још увек налазила у положају вазалне државе, Србија је 1835. године донела свој први устав. Свега шест недеља након доношења Сретењског устава дошло је до његове суспензије, али то није био крај започете борбе за српску уставност, већ њен почетак. И поред тога што остаје непримењен, Сретењски устав је значајно допринео развоју политичке свести српског народа, која ће имати значајну улогу у даљем развоју српске уставне културе. Неспорно је да Сретењски устав представља правни трансплант у ширем смислу – рецепцију страног права – али, чини се, и у смислу теорије Алана Вотсона (*Alan Watson*), који велики акценат баца на околности које доводе до трансплантације, лакоћу тог процеса, али и значај ауторитета.⁴

Српске уставе су састављали образовани и истакнути Срби, који, како каже Миодраг Јовичић, „нису тежили за јаловом оригиналношћу, већ су из богате ризнице европске уставности узимали оно што је могло да уроди плодом и на српском тлу”.⁵ Друштвена свест, историјске прилике и односи политичких струја свакако су једни од главних чинилаца који су утицали на програмску оријентацију уставотворца. Они су се мешали са идеолошким принципима који су били утемељени у друштвеној средини, али су истовремено били и нека врста одјека тадашњих европских социјалних, идејних и културних вредности. Овако је Србија остваривала сопствену идеју „европеизације”.⁶ Остаје несумњиво да се српски уставни развитак

1 Стојан Новаковић, *Уставно мишљење и закони Карађорђевог времена, сјудуија о њосијању и развићу врховне и средишње власици у Србији 1805–1811*, Београд 1907, 129.

2 Ратко Марковић, „Питање државности Србије током њеног уставног развитака”, *Анали Правног факултета у Београду* 4/1989, 384.

3 Миодраг Јовичић, *Уставности Србије*, Еко – Плус, Београд 1997, 192.

4 Алан Вотсон, *Правни трансплантаци: Присилу у јуредном праву* (2. изд.), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010, нарочито 145–152. Више о разним погледима на појам правног транспланта види у Nina Kršljanin, „Legal transplants”, Mortimer Sellers, Stephan Kirste (eds), *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy*, IVR / Springer, Dordrecht 2023, 2085–2092.

5 *Ibid.*, 199.

6 Стеван Врачар, „Уставност српске државе у свом времену”, *Анали Правног факултета у Београду* 4/1989, 387.

обликовао путем процеса рецепције страног права, који је омогућио да се уставотворци угледају на стране узоре који су са собом доносили различите политичке установе и видљиво утицали на даљи уставни развој. Али, од велике је важности приметити да рецепција страних правних система уопште није била лак процес, имајући у виду да су се страни узори и обрасци морали прилагођавати оновременим актуелним друштвеним приликама.⁷

Постоје мишљења да се сретењски акт не може сматрати уставом у строго посматраном правнотеоријском смислу, јер га није донела суверена уставотворна власт.⁸ Међутим, како каже Сима Аврамовић – „звали га првим српским уставом или не, нема сумње да је сретењски документ засновао српску уставност”.⁹

Поједини аутори сматрају да се и Сретењски устав, поред „Радикалског” устава из 1888. године, може сврстати у оне који нису у потпуности одговарали тадашњој друштвено-политичкој стварности, јер су у себи носили демократска начела и слободоумне идеје које још увек нису могле да пусте корење у тадашњој српској држави.¹⁰ Српски уставни су били оптерећени духом прошлости, али су њихови творци настојали да кроз бројне одредбе које су биле програмско-декларативног карактера утичу на развој свести о значају и вредности уставности. Врло често су доношени у нестабилним условима, и могао би се извући општи закључак да су српски уставни неретко били писани за неко будуће време. Упркос томе, Сретењски устав је оставио неизбрисив траг у развоју српске уставности, али и српске историје уопште. Српска борба за уставност и идентитет добија још већи значај када се осмотри и друштвено– историјски контекст, који нам указује да је ова борба вођена у веома тешким и изазовним околностима за модерну српску државу у настајању.

2. РАЗВОЈ УСТАВНОГ ПИТАЊА

2.1. Уставни нацрти

За време руског и српског деловања на Порти да се за Србију издејствује хатишериф који ће коначно утемељити српске установе, дошло је до извесног раскорака у размишљању између Русије и кне-

7 Драгољуб Поповић, „Упоредни поглед на српске уставе”, *Анали Правној факултету у Београду* 4/1989, 382.

8 Ратко Марковић, „Сретењски устав, поводом сто педесет година од његовог доношења”, *Анали Правној факултету у Београду* 2/1985, 150.

9 Сима Аврамовић, „Сретењски устав – 175 година после”, *Анали Правној факултету у Београду* 1/2010, 40.

10 *Ibid.*

за Милоша. Прецизније речено, несагласност је постојала по питању органа који ће бити установљен уз Милоша. Русија, али и Порта, залагале су се за ограничење Милошеве владавине, и сматрале су да ће уколико се образује савет са непокретним саветницима кнез бити ограничен. Овакве одредбе су отварале простор Порти да настави да се меша у унутрашње послове Србије, а Русији омогућавале да настави са развојем својих идеја о унутрашњем уређењу Србије.¹¹ Кнез Милош је осећао такве намере и покушавао је да их избегне залагањем да тај други орган буде скупштина. Зашто баш скупштина видимо из речи Јаше Продановића, који каже да је Милош „научио да Скупштинама управља по својој вољи”.¹² О тадашњим Милошевим размишљањима можемо сазнати и из коментара Вука Караџића уз писмо које је упутио Милошу априла 1832. године, у коме стоји да је Милош желео да „с народом на скупштинама свршује све послове, мислећи да ће он једнако као и до сад моћи народ и скупштине варати и за нос вући, а чиновнике да гази и прогони као и до сад; но кад није то могао учинити, он сад са својим секретарима једнако сања, да место сената састави министеријум из својих секретара, које би он могао по својој вољи сваке мене збацивати и мењати, управљајући земљом и народом као и до сад”.¹³ Још током Првог српског устанка израђена су три руска пројекта која су садржала одредбе о унутрашњем уређењу Србије – „Паулучијева конвенција“ и два Родофиникинова пројекта. Ови пројекти изгледа нису у потпуности пратили ондашње прилике и друштвено-политичке односе у српској држави, већ су настојали да преседе руску феудалну концепцију друштвених односа и политичког уређења на српско тло.¹⁴ Током 1805, 1808. и 1811. године настала су и три уставна акта, која су садржала одредбе са израженом улогом војда – које су више одговарале тадашњој политичкој стварности. Хатишерифом из 1830. Србија је стекла право на самостално образовање унутрашње управе. Убрзо након проглашења Другог хатишерифа, већ 1831. су настала још два уставна нацрта која су претходила Сретењском уставу. Први је познат под називом „План Конституције Србске” и састоји се из пет одељака. Иако кратак и недовољно разрађен, он носи низ напредних уставних начела, као на пример принцип законитости и једнакости грађана

11 Љубица Кандић, „Државно-правни статус врховних органа власти у Србији до доношења Сретењског устава и према Сретењском уставу”, *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац 1985, 35.

12 Јаша Продановић, *Уставни развојак и уставне борбе у Србији*, Београд 1936, 34.

13 Вук Стефановић Караџић, „Коментар к писму моме, писаном Милошу Обреновићу 12. априлија 1832. године“, из: Вук Стефановић Караџић, *Историјски сјиси*, Просвета / НОЛИТ, Београд 1985, 233–234.

14 Љ. Кандић, 32.

пред законом.¹⁵ Поред главног дела постоји и један издвојен део који носи назив „План Конституције Правитељства Србскога”, и у њему је била засебно нормирана организација власти.¹⁶ Према овом нацрту врховни органи власти су: кнез, кабинет од шест министара које је бирао и смењивао кнез, Сенат (Совјет) и Скупштина. Идеја о непокретности сенатора је ушла у овај уставни нацрт, и они се не могу сменили осим у случају „погрешке, старости, неспособности за дело и смрти”. У овој формулацији видимо и помињање „погрешке”, која изгледа води ка сенаторској одговорности. Кнез је могао да предлаже по три кандидата за свако сенаторско место, а бирала их је Скупштина већином гласова.¹⁷ Према нацрту, ниједан орган није био предвиђен за вршење законодавне власти. Важан је и 11. члан овог нацрта, према ком би кнез бирао председника Сената. Могао би се извести закључак да је ипак утицај кнеза на Сенат био значајан, иако су његови чланови били непокретни.¹⁸ Иако треба нагласити да су бројне норме о уређењу власти нове, „План Конституције Србске” није дао потпун преглед уставног уређења.¹⁹

Други нацрт, под називом „Устав”, био је знатно потпунији и могло би се рећи да има обележја правог модерног устава.²⁰ Садржински, одредбе овог нацрта, посебно оне које говоре о начелу законитости, поделе власти, неприкосновености приватне својине, једнакости пред законом – биле су под утицајем буржоаских устава. Неке од ових одредби, посебно она о подели власти, наћи ће се и у Сретењском уставу. „Устав” је потпунији од „Плана конституције” по питању не само људских права, већ и организације власти. Законодавна власт је била подељена између кнеза и Совјета (чл. 34), а извршна власт остаје само кнезу. Нове и модерне политичке идеје се посебно истичу у овом уставном нацрту и неке од њих ће се наћи и у каснијем Сретењском уставу, посебно оне које се односе на организацију врховних органа власти. Чланове Совјета је бирао народ по областима, с тим што је кнез могао да одобри или не одобри њихов избор (чл. 65). Кнез би постављао и председника Совјета, у који су још улазили и кнежева браћа и синови са навршених 18 година. Овде видимо да би кнез, упркос одредби по којој би Совјет био представничко тело бирано од стране нахија, однео превагу тиме што би могао значајно да утиче на његов састав.

15 *Ibid.*, 35.

16 Драгољуб Поповић, *Прайочејак српскога парламентаризма – клице и уређајен њлог*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 1996, 22.

17 *Ibid.*

18 Љ. Кандић, 36.

19 *Ibid.*

20 Радош Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, САНУ, Београд 1986, 115.

2.2. Милетина буна као главни разлог доношења Сретењског устава

Доба Милошеве владавине је можда најбоље описао Слободан Јовановић следећим речима: „У оскудици закона, кнез је био неограничени господар свих државних звања; давао их и одузимао по својој вољи, премештао са вишег звања на ниже итд. Његови љубимци нису се осећали ни мало сигурни на својим високим положајима, јер су сваког часа могли бити деградовани или отпуштени. Исто тако, нису били сигурни ни са својим имањем, јер на ту земљу коју су притисли више или мање силом своје власти, нису имали никакве тапије.”²¹ Овде видимо опис Милошевог апсолутизма који је имао за главну последицу правну несигурност и потпуну препуштеност Милошевој вољи. Главни противници овакве Милошеве владавине били су Русија и остале велике силе, а онда и незадовољне старешине које су са собом повукле и сељачке слојеве. Слободан Јовановић још каже како је Милошево схватање власти било турско, и додаје како је „он владао као један везир који је био српске народности”²²

О тадашњој атмосфери унутар српске државе и о целокупној Милошевој владавини додатно сазнајемо и из писма Вука Караџића упућеног Милошу у априлу 1832. године, у ком је Вук мало опрезнији када говори о „конституцији“. У коментару уз писмо Вук каже: „Ваљало би дати народу праву, или као што се данас у Европи обично говори, конституцију”.²³ Даље у писму Вук сматра да би доношењем „конституције“ требало „да се сваком човеку осигура живот, имање и чест” и „да сваки човек зна, шта му ваља чинити, да се не боји нити Вас, нити икога другога”.²⁴ Из наведених описа Милошеве управе наслућујемо који би значај писани устав имао у тадашњој српској држави.

У јануару 1835. кнегиња Љубица и кнежевић Михаило су били у посети Стојану Симићу, а повод је био крштење Стојановог сина. Током боравка, кнегињи је откривено да постоји велико незадовољство у земљи, поготово у старешинском слоју, као и да се спрема буна против Милоша. Званице, међу којима су били Милета Радојковић, Милосав Здравковић Ресавац, Ђорђе Протић, Милутин Петровић Ера и Аврам Петронијевић, пред кнегињом су изражавале своје негодовање и представиле су одређене захтеве који су подразумевали укидање кулука,

21 Слободан Јовановић, „Наше уставно питање у XIX веку”, *Политичке и правне расправе I*, БИГЗ / Југославија публик / СКЗ, Београд 1990, 18.

22 Слободан Јовановић, *Из наше историје и књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд 1931, 18.

23 Вук Стефановић Караџић, *Историјски списи*, Београд 1985, 234.

24 *Ibid.*, 217.

установљаване једнаког права коришћења шума за све српске грађане, али и доношење устава и установљење савета.²⁵ О интензитету незадовољства говори и чињеница да је било предлога да се изврши убиство кнеза Милоша уколико би одбио да испуни захтеве побуњеника. Убрзо након дана крштења завера је откривена и побуњеници су били приморани на брзо деловање. Сваки од старешина је у свом крају почео окупљати војску с циљем да се изврши поход на Крагујевац, где су се налазили државна благајна и седиште Народног суда. Редовном српском војском је заповедао Тома Вучић Перишић, који је остао веран кнезу, мада више због личног интереса. Обе стране, и побуњеници и кнежева војска, нашле су се у Крагујевцу, не улазећи у оружани сукоб. Пошто је Вучићева војска држала Крагујевац, побуњеници нису имали другог избора него да попусте и пристану на преговоре.

Бројнија побуњеничка војска и непоуздани Вучић на челу кнежеве војске били су два основна разлога за страх кнеза Милоша, који се све време налазио у Пожаревцу.²⁶ Он је послао Димитрија Давидовића да преговара са побуњеницима, који су током преговора јасније дефинисали своје захтеве којима је тражено: установљење Народног совјета, „да се обезбеди и живот и имање сваког Србина у Србији” и „да се данак под једним именом определи и колико је могуће Народу умали”.²⁷ Милош је прихватио ове захтеве, а једини исход ових догађаја био је одређивање датума за сазивање Сретењске скупштине.²⁸ Скупштина је сазвана са циљем усвајања Устава за Србију, а заседање је трајало три дана. Након читања текста Устава није уследила никаква расправа нити гласање. Скупштини је Устав био само саопштен и она је, како каже Ратко Марковић, „само примила на знање од стране владаоца унапред сачињени акт”.²⁹ Све претходно речено наводи на јасан закључак да је Милош подарио Сретењски устав народу, и да он самим тим спада међу октроисане.³⁰ И ако се слажемо са овим ставом, требало би имати у виду чињеницу коју нам је историја свакако доказала, а то је да правни акти, поготово устав и кодификације, обично не представљају резултат рада искључиво једног појединца, колико год његов ауторитет био јак. Зато је и значајно разматрати како друштвене околности, тако и остале појединце који су имали извештај на садржину и доношење правног акта.³¹

25 Д. Поповић, *Прайочетак српског парламентаризма*, 75.

26 *Ibid.*, 79.

27 Наведено према: *Ibid.*

28 Д. Поповић, *Прайочетак српског парламентаризма*, 75–80.

29 Р. Марковић, *Сретењски устав*, 150.

30 Слободан Јовановић, *Уставно право*, Г. Кон, Београд 1907, 1.

31 Сима Аврамовић, „Сретењски устав – 175 година после”, *Анали Правног факултета у Београду* 1/2010, 55.

Особене друштвене прилике које су обликовале оновремену Србију наводе нас на закључак да је Милетина буна као последица незадовољства главни, ако не и једини, узрок доношења Сретењског устава. Ратко Марковић каже да је Устав био „изнуђен од једне старешинске буне која је добила подршку широких народних, тј. сељачких слојева“.³² Међутим, ваља размотрити и аргументе који нас упућују на супротан закључак. Да се о уставу размишљало много пре Милетине буне довољно говоре чињенице да су постојали дуго припремани уставни нацрти. Слободан Јовановић наводи да се питање уређења државне власти поставило још у време Карађорђа, а исто мисли и Љубица Кандић.³³ Миодраг Јовичић изражава исти став кад наводи да Сретењски устав није био некакав *deus ex machina*.³⁴ Узимајући у обзир све претходно речено, намеће нам се закључак да избијање Милетине буне није био једини разлог за доношење Сретењског устава, како закључује и Сима Аврамовић, додајући да чињеница да ранији пројекти нису уграђени у Устав, пре говори у прилог Милошевој уздржаности и опрезности, него о његовој неискрености.³⁵

3. УТИЦАЈИ СТРАНИХ ПРАВНИХ СИСТЕМА НА САДРЖАЈ СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА

3.1. Значај Боа-ле-Контове мисије

Француски дипломата Боа-ле-Конт (*Bois le Comte*) и његови извештаји које је слао свом министру нам дају значајан приказ развоја уставног питања оновремене Србије. Радош Љушић је можда отишао предалеко када каже да са доласком овог француског дипломате почиње „историја настанка Сретењског устава“.³⁶ Ова тврдња би се могла оспорити чињеницом да су пре доласка Боа-ле-Конта већ била зачета питања уставног уређења, што и он сам потврђује у писму кад каже: „За ово кратко време мога бављења у Крагујевцу, нашао сам кнеза Милоша веома заузета нацртом устава који има намеру да земљи да“.³⁷ Интересантно је како је Боа-ле-Конт препознао Димитрија Давидовића као „најод-

32 Р. Марковић, Сретењски устав, 156.

33 С. Јовановић, Наше уставно питање, 13; Љ. Кандић, 32.

34 Миодраг Јовичић, „Устав књажевства Србије од 1835 (Сретењски устав) и његово место у свету савремене уставности“, 150 година од доношења Сретењског устава, Крагујевац 1985, 83.

35 Сима Аврамовић, „Сретењски устав – 175 година после“, *Анали Правног факултета у Београду* 1/2010, 44.

36 Р. Љушић, *Кнежевина Србија*, 117.

37 Стојан Новаковић, *Србија у години 1834*, Српска краљевска академија, Споменик XXIV, Београд 1894, 43.

личнијег човека у кнежевом двору” који „тражи угледа највише у нашој данашњој управи”.³⁸ Одавде сазнајемо да је Димитрије Давидовић још пре доласка Боа-ле-Конта био под утицајем француске уставности. Кнез Милош је изнео Боа-ле-Конту свој предлог устава и замолио је француског дипломату да да став о овом нацрту. Француз је упутио критике које су се односиле на конфузију власти, надмоћ скупштине у односу на кнеза и непокретност министара. По питању конфузије власти, Боа-ле-Конт је сматрао кључним да судска власт буде одвојена од друге две гране власти и то видимо у његовим следећим речима: „Кад се одређују исти људи као судије и као администратори, тиме им се даје власт да пресуђују у жалбама против владиних поступака, против државних чиновника, што ће рећи, да суде у стварима које се њих лично тичу”.³⁹ Међутим, упркос овим основаним критикама које се тичу нужности одвајања судске власти од осталих грана власти, у Сретењском уставу је ипак превагнула идеја о конфузији власти. Са друге стране, критика која се односила на непокретност министара је била усвојена, јер у Сретењском уставу немамо изричиту одредбу која говори о непокретности министара. Након упућивања критика, Боа-ле-Конт је на Милошеву молбу сам саставио нацрт уставног уређења који се састојао из 8 тачака, при чему му је Милош дао одређене смернице о темељима уставног уређења, којих се овај није у потпуности придржавао.⁴⁰ По овом предлогу, судска власт би била независна, а Сенат би био врховни судски орган са непокретним судијама. Законодавну власт би делили кнез, Совјет и Народна скупштина, и ниједан закон не би могао да буде усвојен док га не одобре сва три врховна органа. Додатно, према осмој тачки овог предлога министре би постављао и отпуштао кнез. Поред тога, Боа-ле-Конт је предвидео да би сваки министар „требало да може бити члан Савета или Народне скупштине и требало би да му то својство остане и кад би изгубио министарску титулу”.⁴¹ Даље, пета тачка његовог предлога наводи да број чланова Савета не би био унапред одређен. Чланови 6. и 57. Сретењског устава говоре о саставу Државног совјета, ког су чинили председник, шест попечитеља, неодређен број државних совјетника и главни секретар. У одредби 59. Устава каже се да управо књаз бира и поставља председника Државног совјета, а по члану 66. књаз именује попечитеље.⁴² На примеру ових одредби видимо директан утицај Боа-ле-Контовог предлога на садржину Сретењског устава.

38 *Ibid.*, 34.

39 *Ibid.*

40 Младен Тишма, Правни транспланти и први српски устав из 1835. године, <http://awf.ius.bg.ac.rs/mladentisma.pdf>, приступљено 18. марта 2025.

41 С. Новаковић, *Србија у јодини* 1834, 46.

42 У раду ће бити коришћено следеће издање Сретењског устава: *Уставъ Княжесѣства Сербіе: изданъ и заклеймовъ ѿишврѣненъ о Среѣнској скупишѣини 1835 год.*

На основу изложених ставова и критика упућених од стране француског дипломате видимо да је он био под утиском уређења државе из које је долазио, и својим нацртом је покушао да пренесе неке модерне буржоаске ставове и њима утиче на тадашњу друштвено-политичку атмосферу унутар српске државе. Његов предлог уставног уређења јесте био модеран, али до неких његових предложених решења Милошеви сарадници су сами већ били дошли и без њега. Боале-Конт није био најбоље обавештен о уставном питању у Србији, а утицај модерних устава и идеја је већ био присутан, посебно уколико обратимо пажњу на Давидовићево писање у Новинама србским пре посете овог француског дипломате. Можда је зато најсигурније сложити се са Поповићем када каже да нам Боале-Конт није донео толико новина колико је покушао да утиче на наше уставно питање увођењем „јасноће при схватању и опису установа”.⁴³

3.2. Сретењски устав као „француски расад у турској шуми”

Од велике је важности утврдити у којој мери је Сретењски устав био под француским утицајем и да ли је заиста оправдана чувена фраза француског писца Сипријана Робера (*Cyprien Robert*) да је Сретењски устав „француски расад у турској шуми”.⁴⁴ Зато ће се овде са Сретењским уставом поредити различити уставни документи настали пре 1835. године. Прво, овде треба поново подсетити да је Сретењски устав донет након великог броја уставних предлога, и самим тим био крајњи продукт дугог и бурног периода развоја српске уставности и државности. Видели смо на примеру уставних нацрта из 1831. године да су у Сретењском уставу усвојени одређени напредни и модерни принципи. Тако већ у V глави у члану 33. другог уставног нацрта из 1831. стоји одредба која говори о подели власти и врло подсећа на члан 5. Сретењског устава. Слободан Јовановић је сматрао да се Устав заснивао на Хатишерифу од 1830, али је ипак додао да је утицај француске Декларације о правима човека и грађанина пресудан када се говори о глави „Општенародна права Србина“ Сретењског устава, а претходно наводи да је Устав „од француских конституција узео спољашњи облик”.⁴⁵ По питању „Општенародних права Србина” Јовичић, иако признаје несумњив утицај Декларације о правима, сматра да су по

Княжеско-Србска Типографија, Крагуевац 1835. https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:SD_75B4CF407E8A9F7D196AF0CE7D3334E4, приступљено 29. јуна 2025.

43 *Ibid.*, 68.

44 Cyprien Robert, *Les Slaves de Turquie: Serbes, Monténégriens, Bosniaques, Albanais et Bulgares*, I II, Paris 1844.

45 С. Јовановић, Наше уставно питање, 17.

„приступу и тону” ове одредбе Сретењског устава ближе одредбама о „јавним правима Француза” у уставним повељама од 1814. и 1830. године, и белгијског устава из 1831. године који садржи део о „Белгијанцима и њиховим правима”. Међутим, Јовичић указује и на разлику између Сретењског устава и ових наведених, која се огледа у одсуству политичких права.⁴⁶ Тако члан 8. Уставне повеље из 1814. године прописује право Француза да штампају и објављују своја мишљења, али под условом да су у складу са законима „који спречавају злоупотребу ове слободе”, чиме је прилично сужена претходно зајемчена слобода.⁴⁷ Јасно је да прокламовање бирачког права или права о слободи штампе и изражавања не би одговарало тадашњем друштвено-политичком контексту једне суштински још увек неразвијене и несамосталне државе каква је била Србија тог доба. Овде треба указати и на поједине одредбе које су говориле о забрани кулука, неприкосновености имања, слободи располагања земљом, а биле су по својој природи оригиналне у поређењу са претходницима Сретењског устава. Све ово нам указује да се овде није радило о обичном копирању и пресађивању норми из страних правних система, већ је уставотворац при састављању Устава ипак имао на уму да мора пазити и на прилагођеност одредби друштву и његовим потребама.

Врховни органи по Сретењском уставу су били кнез, Државни савет и Народна скупштина. Обично је у уставним монархијама законодавна власт подељена између монарха и парламента, док у Сретењском уставу видимо другачије решење. Кнез законодавну и извршну власт дели са Државним саветом (чл. 6), а еквивалент овој одредби можемо наћи и у члану 88. устава немачке државе Виртемберг. Поред тога, Државни савет је у Сретењском уставу означавао и највишу судску власт (чл. 78). Овде видимо директно одступање од претходно прокламованог начела поделе власти које налазимо у члану 5. Занимљиво је поменути и члан 14. Сретењског устава, који предвиђа могућност да кнез располаже апсолутним вето. Француске повеље од 1814. и 1830. године и белгијски устав од 1831. године такође предвиђају могућност законодавне санкције, али на доста сажетији начин у поређењу са Сретењским уставом.⁴⁸ По члану 15. Устава: „Лице књаза србског свето је и неприкосновено; Књаз не одговара ни за какво дјело владјенија ни правленија [...]”. Овакву одредбу налазимо у члану 63. белгијског устава, члану 13. француске Уставне повеље од 1814. године, али и у шпанском (1812), холандском (1815) и португалском (1826) уставу.⁴⁹

46 М. Јовичић, Устав књажевства Србије, 96.

47 М. Тишма.

48 М. Тишма, 90.

49 Драгољуб Поповић, „Упоредно–правни погледи на организацију власти по Сретењском уставу“, *Сиваралашиџво Димитрија Давидовића*, Земун 1989, 48.

Чланом 4. француске Уставне повеље из 1814. регулисано је право на личну слободу, као и забрана процесуирања и лишења слободе, која се не примењује само у случајевима и на начин прописан законом. Значајно је овде напоменути да Устав Књажевства Србије из 1835. године подробније регулише претходно наведена питања.⁵⁰ Тако, члан 114. Сретењског устава прописује да се грађанину казна може изрећи искључиво на основу судске пресуде која мора да се заснива на закону. Затим, члан 117. гарантује сваком Србину слободу избора начина живота, али под условом на није „на обштенародну штету”. Члан 112. забрањује гоњење и лишење слободе грађана, осим у случајевима када је то предвиђено законом, и то од „законе и природне власти”. Тишма сматра ову одредбу напреднијом јер се њеном применом искључује сваки облик самопомоћи. Такође, он у својој студији примењује да је последња одредба у оквиру поглавља које говори о „јавним правима Француза” предвидела укидање војне обавезе, при чему је остављено закону да уреди начин попуне војске и морнарице. Међутим, Сретењски устав чланом 123. јасно предвиђа војну обавезу за сваког Србина.

Продановић је био један од оних који су веровали да је највећи број одредби Сретењског устава домаћег порекла, али је он такође био један од првих који је нашао сличност појединих одредби са уставима немачких држава.⁵¹ То нам потврђује и члан 16. Устава који каже: „Књаз србски глава је државе. Њему пристоји право, по преслушанију државнога совјета, давати законе и уредбе и извршавати их посредством Попечитеља разни струка дјела народни [...]”. Оваква формулација је својствена уставима немачких држава (нпр. чл. 4. виртембершког устава), и на њу не можемо наићи у француским уставима. Такође, у Сретењском уставу чланом 29. предвиђено је да кнез мора исповедати православну веру, што се може поредити са обавезном конфесионалном припадношћу монарха коју утврђује члан 5. виртембершког устава. Имајући у виду чињеницу да је Давидовић био Србин из Аустрије и да му је немачки језик био близак, на овом месту се можемо сложити са мишљењем да су уставни текстови немачких држава имали можда и највише утицаја на садржину Сретењског устава. Међутим, овде је занимљиво напоменути и став којим се истиче да је управо француска Уставна повеља из 1814. била узор виртембершког устава из 1819. године.⁵²

Институт премапотписа присутан у Сретењском уставу (чл. 10) био је заступљен у бројним страним уставним документима попут

50 М. Тишма.

51 С. Аврамовић, 58.

52 Будимир Кошутић, *Увод у велике љавне сисџеме данашњице*, Службени лист СРЈ, Београд 2002, 107.

француских повеља од 1814. и 1830. године, затим холандског (1815, чл. 73), пољског (1815, чл. 68) и португалског устава (1826, чл. 102).⁵³

Уколико погледамо одредбе Сретењског устава које се односе на Државни совјет, приметимо да је овај орган у много чему оригиналан и да га као таквог не можемо наћи нигде другде. Наиме, може се рећи да су статус и овлашћења овог органа у великој мери *sui generis* у односу на органе других држава.⁵⁴ У Државном совјету су заседали попечитељи и он је био „највиша власт у Србији до књаза”. Постављање Државног совјета у средишњи део организације власти посебно је значајно имајући у виду да је увођење овог органа било производ бурног сукоба кнеза Милоша и старешина. Овај орган је сједињавао интересе како побуњених старешина и народа, тако и великих сила које су успостављањем овог органа настојале да успоставе брану Милошевом апсолутизму. Међутим, постављање министара унутар Државног совјета није била посебна новост јер се на овакву одредбу може наћи у француском уставу од 1802. године, уставу Пољске од 1791, али и у уставу Шведске.⁵⁵ Занимљива је и одредба члана 58. Сретењског устава, која је позната и шведском уставу од 1809. и норвешком уставу од 1814. године. Ради се о одредби која забрањује истовремено чланство у Државном совјету за „оца и сина, и два брата”. На ову одредбу се може наћи и у појединим уставима швајцарских кантона, с тим што се у њима забрана истовременог чланства ових сродника односи на Мало веће као орган извршне власти.⁵⁶ Кад већ говоримо о швајцарским утицајима, треба се осврнути на тезу да је Сретењски устав „француско-швајцарска конституција”, која је често била некритички прихватана у литератури. Неки аутори истичу да се приликом поређења Сретењског устава и „швајцарског устава” превиђа чињеница да Швајцарска у време доношења Сретењског устава није била држава, већ конфедерација.⁵⁷ Савезни пакт којим се уређује конфедерација донет је 1815. године, а Швајцарска ће добити свој први устав тек 1848. године. Међутим, 9 кантона је 1831. донело своје уставе, па не треба искључивати могућност да су неки од њих могли оставити утицај на Сретењски устав, што смо могли приметити на основу претходно анализираних одредби Сретењског устава. Још једна специфичност у вези са Државним совјетом тиче се његове улоге као највише судске инстанце. Оваква одредба представља реткост у уставима осталих земаља, али је ипак присутна у чл. 21. вестфалског устава и чл. 72. устава Варшавског војводства.⁵⁸

53 Д. Поповић, „Упоредно–правни погледи“, 49.

54 М. Јовичић, *Устав Књажевства Србије*, 89.

55 Д. Поповић, „Упоредно–правни погледи“, 48. и 50.

56 *Ibid.*, 51.

57 М. Тишма.

58 *Ibid.*

Што се тиче Народне скупштине, треба имати у виду да је први пут у једном уставном документу темељније одређен положај овог органа, што се узима као доказ о утицају француског узора. Међутим, Сима Аврамовић истиче да се тиме запоставља чињеница да је већ у Хатишерифу из 1830. године, који дефинитивно није писан по угледу на француске уставе, било предвиђено да ће кнез вршити власт уз (традиционалну) скупштину.⁵⁹

За крај овог дела, важно је напоменути и неспоран Милошев утицај на одредбе овог Устава, посебно имајући у виду његову личност, изузетно политичко размишљање и начин владања. Може се закључити да је Милош помно пратио састављање Устава, и тешко је поверовати да је нека одредба унета без његовог претходног одобрења. Зато се морамо сложити са Поповићем када указује на два слоја Сретењског устава. Први слој се тиче организације власти, који је суштински одговарао Милошу, док други слој чине „додаци, преливи и украси који потичу од Давидовића”.⁶⁰

4. РАЗЛОЗИ СУСПЕНДОВАЊА СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА

На овом месту треба размотрити и став у литератури да Милош није ни желео Устав и да је самим тим једва дочекао његово суспендовање.⁶¹ Међутим, видели смо да је Милош знао да ће кад-тад морати да уреди државну власт, само је било питање на који начин. Ако је већ питање устројства државне власти било неизбежно, онда је Милош за сигурно желео да га уреди тако да иде њему у корист. Тако би се његово оклевање у доношењу устава пре могло приписати његовој опрезности и незадовољству појединим одредбама уставних нацрта, него његовој решености да се устав никада не донесе. На сличан начин ће размишљати и његов син Михаило Обреновић тридесетак година касније када је схватио да је неизбежно да приступи системским реформама: „боље је да их ми сами дамо, но да нам оне силом буду отете”.⁶²

Опет ваља подсетити да је Србија у тренутку доношења Сретењског устава била далеко од независне и суверене државе. Додатно, треба имати у виду да се, док су се многе друге државе тог доба упорно опирале уставности, једна мала кнежевина дрзнула да донесе свој устав. Да Милош у Уставу није видео само остварење сопствених мотива говоре нам бројне одредбе које ближе одређују

59 С. Аврамовић, 60.

60 Д. Поповић, *Прайочетиак српскога парламентаризма*, 99.

61 С. Јовановић, *Наше уставно мишљење*, 18.

62 Живан Живановић, *Политичка историја Србије I*, Талија, Ниш 2021, 195.

државност Србије, као што су норме о застави и грбу, о увођењу независног књажевства и остале одредбе које граде идентитет будуће независне државе.⁶³

Да су ове одредбе можда биле главни разлог жестоког напада од стране Русије, а и Порте, говоре нам речи руског барона Рикмана који је по доласку у Београд након повлачења Устава изјавио да се Србији „не може давати изглед државе”.⁶⁴ Додатно, велике силе су се плашиле, поготово Русија, да Сретењски устав не пренесе на остале државе своја модерна начела и слободоумне идеје, преузете већим делом из француске „конституције”. Зато је било неопходно хитно суспендовати ту „заразитељну конституцију”. Потврду да је страх од продирања напредних схватања и размишљања са Русијом делила и Аустрија примећујемо у речима Штримера који је Сретењски устав назвао „заблудом века” и „будаластим делом”.⁶⁵ На овом месту треба споменути и реакцију руског амбасадора Бутењева која је уследила након што га је српски изасланик Михаило Герман посетио на Порти. Бутењев је чак одбио да од Германа узме у руке примерак Сретењског устава, мада се претпоставља да је он био упознат са његовом садржином на основу извештаја у Новинама србским.⁶⁶ Наступ руског дипломате је толико био страшан за Германа да је он чак одустао од одбране Сретењског устава и заплакао се.⁶⁷ Тада Бутењев изговара чувене речи да је Сретењски устав „француско–швајцарска конституција”, што смо, анализирајући одредбе, видели да није довољно основана тврдња.

Неки аутори, међутим, не сматрају да су Русији сметале само либералне идеје и револуционарни ставови утемељени у Сретењском уставу. Поједини сматрају да Сретењски устав није толико демократско и либерално дело како се представља, већ је у великој мери задржао Милошев режим.⁶⁸ То се може закључити анализом његових одредби где видимо да је уређење власти заиста одговарало Милошу. Зашто су онда велике силе, када Устав суштински није био толико либералан и револуционаран, потенцирале те његове одлике као главни разлог за његово неизбежно суспендовање?

63 С. Аврамовић, 50.

64 *Ibid.*

65 Радош Љушић, „Србија и велике силе од стицања аутономије до отварања конзулата у Београду”, *150 година од доношења Срејтењског устава*, Крагујевац 1985, 67.

66 Михаило Гавриловић, „Суспендовање првога српског устава”, *Из нове српске историје*, СКЗ, Београд 1926, 199.

67 Д. Поповић, *Прайочејшак српског парламентаризма*, 96.

68 Драгаш Ђ. Денковић, „Развој државне власти и управе у Србији и значај Сретењског устава од 1835. године”, *150 година од доношења Срејтењског устава*, Крагујевац 1985, 147; Р. Марковић, Сретењски устав, 156.

Више пута смо истицали да су оне желеле првенствено да ограниче Милошеву власт и зато нису смеле да дозволе да Милош сам донесе Устав, поготово без њиховог одобрења. Када се већ то догодило, једино што им је преостало било је да се устреме на Устав и да критикују слободоумне, револуционарне и либералне идеје преузете са Запада. Ова критика, видели смо, није била довољно оправдана. Да је Милош желео да сачува Устав видимо из његовог одлагања увођења Устава до Ђурђевдана, што је требало да одобривољи велике силе и остави могућност преговора. Поред тога, Милош је понудио и ревизију Устава, што је имало за последицу настанак три пројекта ревизије. Упркос томе, Милош је био принуђен да попусти под утицајима јачих. Због свега наведеног, изгледа да је најразумније сложити се са Јанковићем да прави, и можда једини, узрок суспендовања Сретењског устава треба тражити у међународним односима и интересима великих сила и у њиховом односу са Србијом.⁶⁹

ЗАКЉУЧАК

Доношење Устава само по себи представља огроман корак у развоју српске уставности и државности. Нећемо претерати ако кажемо да је Сретењски устав садржао одређене одредбе које су стварале погодно тле за почетак развоја српског парламентаризма. Упоредно–правном анализом одредби првог српског устава видимо да је, како Поповић каже, Давидовић „из неоригиналних делова склопио донекле оригиналан мозаик”.⁷⁰ Присутност различитих утицаја на садржину одредби Сретењског устава нам указује да се уставописац није задржао само на једном узору транспланта, већ је комбинацијом више њих настојао да састави јединствену целину која ће најбоље одговарати српској друштвеној стварности, и која се као таква не може наћи ни у једном уставном тексту који је претходио Сретењском уставу. Он се трудио да помири своја либерална размишљања и слободоумна уверења са Милошевом личношћу, начином владавине и целокупном друштвеном структуром.⁷¹ Сложићемо се да ово није био нимало лак задатак.

Значај Сретењског устава се не огледа само у чињеници да је он био покушај рецепције страног права. Он првенствено представља

69 Драгослав Јанковић, „Предисторија Сретењског устава и неке напомене у вези са њим“, *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац 1985, 18, С. Аврамовић, Д. Поповић, *Прапочетак српског парламентаризма*, 117.

70 Д. Поповић, „Упоредно–правни погледи“, 51.

71 Као што и Вотсон истиче, „добровољно усвајање или трансплант увек – увек кад је реч о значајном транспланту – укључује и промену у праву“ с обзиром на различите локалне прилике. А. Вотсон, 147.

важан корак у установљавању коначне самосталности српске државе и у развоју српског националног идентитета. Овај Устав уједно означава борбу за конституционализацију државне власти, али и тежњу за остваривањем независности вазалне Србије и јачањем њене жеље за ослобођењем.

Да је главни разлог суспендовања Сретењског устава била његова садржина која није одговарала друштвено-политичкој стварности, онда би он највероватније био суспендован након његове примене. Пошто није ни стигао да буде примењен, у оцењивању разлога суспендовања Устава може се закључити да је пресудан био огроман утицај спољне политике и положај Србије на ветрометини интереса великих сила. Упркос томе, он је значајно утицао на развој свести код народа о нужности ограничења државне власти.

Сретењски устав је означавао почетак уставног развоја Србије и као такав је поставио темеље за даљи развој српске државности. Околности које су наступиле по његовом доношењу указују нам да се Сретењски устав може сматрати преурањеним, али не можемо да се не запитамо какав утицај би оставио да је успео да се одржи.

БИБЛИОГРАФИЈА:

Извори:

Устави Княжества Сербии: изданъ и заклѣйвомъ йотвѣрѣнъ о Срейенской скуйишѣини 1835 год, Княжеско-Србска Типографія, Крагуевац 1835.
https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_75B4CF407E8A9F7D196AF0CE7D3334E4, приступљено 29. јуна 2025.

Литература:

- Сима Аврамовић, „Сретењски устав – 175 година после”, *Анали Правној факултета у Београду* 1/2010, 36–65.
- Алан Вотсон, *Правни транслатини: Присјуи ујоредном йраву* (2. изд.), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010.
- Стеван Врачар, „Уставност српске државе у свом времену”, *Анали Правној факултета у Београду* 4/1989, 387–389.
- Михаило Гавриловић, „Суспендовање првога српског устава”, *Из нове српске историје*, Српска књижевна задруга, Београд 1926, 190–209.
- Драгаш Денковић, „Развој државне власти и управе у Србији и значај Сретењског устава од 1835. године“, *150 година од доношења Срейенског устава*, Крагујевац 1985, 127–152.
- Живан Живановић, *Политичка историја Србије I*, Талија, Ниш 2021.

- Драгослав Јанковић, „Предисторија Сретењског устава и неке напомене у вези са њим“, *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац 1985, 9–20.
- Слободан Јовановић, *Уставно право*, Геца Кон, Београд 1907.
- Слободан Јовановић, *Из наше историје и књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд 1931.
- Слободан Јовановић, „Наше уставно питање у XIX веку“, *Политичке и правне расправе I*, БИГЗ / Југославијапублик / СКЗ, Београд 1990.
- Миодраг Јовичић, „Устав књажевства Србије од 1835 („Сретењски устав“) и његово место у свету савремене уставности“, *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац 1985, 83–107.
- Миодраг Јовичић, „Какве нам поруке упућује уставна историја Србије“, *Анали Правног факултета у Београду* 5/1989, 562–566.
- Миодраг Јовичић, *Уставности Србије*, Еко – Плус, Београд 1997.
- Љубица Кандић, „Државно-правни статус врховних органа власти у Србији до доношења Сретењског устава и према Сретењском уставу“, *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац 1985, 31–49.
- Будимир Кошутић, *Увод у велике правне системе данашњице*, Службени лист СРЈ, Београд 2002.
- Nina Kršljanin, „Legal transplants“, Mortimer Sellers, Stephan Kirste (eds), *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy*, IVR / Springer, Dordrecht 2023, 2085–2092.
- Радош Љушић, „Србија и велике силе од стицања аутономије до отварања конзулата у Београду“, *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац 1985, 61–72.
- Радош Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, САНУ, Београд 1986.
- Ратко Марковић, „Сретењски устав, поводом сто педесет година од његовог доношења“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/1985, 149–160.
- Ратко Марковић, „Питање државности Србије током њеног уставног развоја“, *Анали Правног факултета у Београду* 4/1989, 384–386.
- Стојан Новаковић, *Србија у години 1834*, Српска краљевска академија, Споменик XXIV, Београд 1894.
- Стојан Новаковић, *Уставно питање и закони Карађорђевог времена, студија о успостављању и развоју врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907.
- Драгољуб Поповић, „Упоредни поглед на српске уставе“, *Анали Правног факултета у Београду* 4/1989, 382–384.
- Драгољуб Поповић, „Упоредно-правни погледи на организацију власти по Сретењском уставу“, *Сиваралашиво Димирија Давидовића*, Земун 1989, 47–52.
- Драгољуб Поповић, *Прајочетак српског парламентаризма – клице и уређајни план*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 1996.
- Јаша Продановић, *Уставни развојак и уставне борбе у Србији*, Београд 1936.

Вук Стефановић Караџић, „Коментар к писму моме, писаном Милошу Обреновићу 12. априлија 1832. године“, из: Вук Стефановић Караџић, *Историјски сјиси*, Просвета / НОЛИТ, Београд 1985.

Младен Тишма, Правни транспланти и први српски устав из 1835. године, <http://awf.ius.bg.ac.rs/mladentisma.pdf>, приступљено 18. марта 2025.

Robert Cyprien, *Les Slaves de Turquie: Serbes, Monténégrines, Bosniaques, Albanais et Bulgares*, I II, Paris 1844.

Boginja NIKOLIĆ VUKAJLOVIĆ*

THE SRETENJE CONSTITUTION AS A LEGAL TRANSPLANT

Summary

The struggle for autonomy and the eventual liberation of the Serbian state was conditioned by the adoption of a constitution, which inevitably emerged as a product of internal and external socio-political factors and historical circumstances. Thus, the constitution symbolized the sovereign and modern Serbian state, serving as a significant prerequisite for ultimate national independence. It was essential for establishing the Serbian state and its institutions while limiting supreme power. Although the development of the Serbian constitution involved the reception of foreign political institutions and was subject to external influences, the creators of Serbian constitutions did not unthinkingly transplant the creations of foreign legal systems. Instead, they carefully adapted them to political conditions, social consciousness, and the overall development of the Serbian state up to that point. The author attempts to analyze the political conditions, ideas, and principles of the time to determine how and under what circumstances the programmatic orientation of the framers of the Sretenje Constitution was formed, including considering the impact of the visit by the French diplomat Bois-le-Comte. Furthermore, the author examines the reasons for suspending the first Serbian constitution after just six weeks of its validity. Finally, this paper aims to determine the consequences of adopting the first Serbian constitution and how they influenced the formation of Serbian national consciousness and the subsequent constitutional development.

Keywords: *History of Serbian Constitutionalism. – Legal Transplants. – Dimitrije Davidović. – Sretenje Constitution.*

Рад приспео / Paper received: 6.11.2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 12.2.2025.

* First year undergraduate student at the Faculty of law University of Belgrade, boginjanikolicvukajlovic@gmail.com. This paper was presented at the international student conference Iustoria 2024.